

kormány kérte a parlamentet, hogy utasítsa el a kezdeményezést és egyidejűleg a kormány ellenjavaslatként előterjesztette a könyvtári törvényt, az elsőt Svájcban.

A St. Gallen-i könyvtári törvénytervezet kerettörvényt árul el. Szabályozza a könyvtárügy alapjait, célokat, megbízásokat, alapelveket (kötelező szolgáltatások, feladatok felosztása stb.), ezen kívül olyan átfogó területeket, amelyek az egész kanton könyvtárügyét érintik, például a koordinációt, a támogatást és kötelezpéldány-beszolgáltatást. Nem szabályozza azonban azt, hogy a kanton és a települések a törvény által előírt feladataikat milyen módon teljesítik. Az egyes könyvtártípusokra, azok fenntartójára se tér ki. Kivételt csak a kantonkönyvtár, illetve a tervezett kanton- és városi könyvtár képez.

Az új törvénnyel két fő célkitűzés valósul meg: egyrészt biztosítják a könyvtári alapellátást a kantonban, másrészt támogatják a korszerű, jó szolgáltatásokat nyújtó, eszközeivel gazdaságosan bánó könyvtárügyet. Ennek érdekében a kantonnak segítenie kell a könyvtárak együttműködését, kínálataik és szolgáltatásaik összehangolását, az ellátás minőségének javítását, a könyvtári személynzet továbbképzését, a lakosság olvasási, média- és információhasználati kompetenciáit. Ezeket a feladatokat a kantonkönyvtár vezetésével, könyvtári stratégiát követve és a települések pénzügyi hozzájárulásával valósítják meg.

A St. Gallen-i kormány elképzelései szerint be kívánták vezetni a hálózati kiadványokra is kiterjedő kötelezpéldány-beszolgáltatási jogot. De Svájc német nyelvű kantonjaiban erősebb a tulajdonjog tisztelete, mint az a közérdek, hogy a kiadványokat mindent lefedően begyűjtsék és archiválják. A svájci törvények szerint a kiadványok beadása valójában a kiadók tulajdonának kisajátítása, ezért a forgalmi értéket és egyéb költségeket a kiadók számára meg kellett volna téríteni.

A St. Gallen-i parlament 2012 novemberében tárgyalta meg a kezdeményezést, és nagy többséggel elfogadta a kormány javaslatát a kezdeményezés elvetésére, illetve ellenjavaslatként a kormány könyvtári törvényének előterjesztését. Két módosító javaslaton azonban sokat vitáztak. Az egyik az volt, hogy a települések jogkörébe utalják azt, hogy milyen mértékben és hogyan teljesítik a törvény előírásait, vagyis hogy teljesen szabadon dönthesenek a megvalósítás mikéntjéről. A félelem nem teljesen alaptalan, mert ebben az esetben úgy is lehet értelmezni a törvényt, hogy maradhat minden úgy, ahogy addig volt. A másik módosító javaslat alapján a kötelezpéldány-beszolgáltatási előírást törölték, és helyette a kantonkönyvtár begyűjtési megbízást kap, vagyis neki kell a példányokat begyűjtenie, a kiadókkal egyeztetni és tárgyalni.

A könyvtári törvény kidolgozásának felelősei különösen a németországi törvényekre támaszkodtak, hiszen Svájcban a luzerni és tessini, csak könyvtári részterületekre kiterjedő törvényeken kívül egyszerűen nem létezik könyvtári törvény. A német törvényekhez képest a svájci törvények mindig rövidebbek, tömörebbek, a lényegre törnek, nincsenek bennük leíró normatartalmak. A St. Gallen-i törvény is rövid, és erősen kidomborodik benne a svájci jogrend szerinti, a települések autonómiájának nagyobb súlya. Ez egy kerettörvény, mert részleteiben nem szabályozza úgy a kanton könyvtárügyét, mint például a német tartományok törvényei.

2013 februárjára tervezték a törvényjavaslat második megtárgyalását. Ha a kezdeményezés benyújtói nem vonták vissza hét napon belül a kezdeményezést, akkor népszavazást terveztek a kezdeményezésről, illetve a könyvtári törvényről.

/RÜHLE, Christopher: Bibliotheksgesetzgebung in der Schweiz. = Bibliotheksdienst, 47. köt. 3–4. sz. 2013. p. 165–191./

(Burmeister Erzsébet)

Digitális-hasonmás elismerő pecsét: egy felhasználó-orientált szabvány

Miért van rá szükség?

Az analóg hordozókon megjelent dokumentumok digitalizálása számos előnnyel jár mind a könyvtárak, mind az általuk szolgált közönség számára: az

elektronikus formátum megkönnyíti a hozzáférést, a megőrzést, a megtalálást, a felhasználást, a gyűjteményszervezést... A digitalizálás azonban nem egy jól behatárolt, egységes folyamat, amelynek eredményeként automatikusan előállnak a

felsorolt előnyök. Minden ilyen projekt egyedi: a rendelkezésre álló technológia, a költségvetés, a szakembergárda, a választott műszaki megoldások, és – jó esetben – a megcélzott felhasználói kör igényei alakítják ki azokat a körülményeket, amelyek közt az adott digitalizálási munka megvalósul. A digitalizálás többféle dolgot is eredményezhet: fényképezés vagy szkennelés útján előállított oldalképeket, géppel felismertetett OCR-es vagy pedig emberi munkával begépelte szövegeket, de akár egy teljesen újragyártott e-könyvet vagy számítógépes alkalmazást is. És az analóg objektum digitálissá alakítása még csak az első lépés: más tevékenységekre (pl. metaadatolásra, megbízható repozitóriumban való megőrzésre, a digitális tartalomra épített szolgáltatásokra) is szükség van ahhoz, hogy a digitalizálás előnyei érvényesüljenek.

A „digitalizálás” szó jelentése tehát homályos, többet takar el, mint amennyit elárul. Hiába tudjuk, hogy egy könyvet digitalizáltak, ez még nem elég információ a könyvtárosok és a felhasználók számára, mert nem derül ki belőle, hogy milyen célra alkalmas az elektronikus verzió. Fontos volna, hogy ne csak a digitalizációs projektek irányítói, hanem a könyvtárak vezetői, a gyűjteményszervezőkkel és a megőréssel foglalkozó szakemberek, a szolgáltatók és más érintettek – beleértve a könyvtárak használóit is – tisztában legyenek azazal, hogy egy adott digitalizálásnak mi lesz a tényleges eredménye, mi valósul meg valójában a lehetséges előnyök közül. Ez nem csak a saját állomány digitalizálásakor fontos, hiszen a könyvtárak egyre inkább felhasználják és beépítik a gyűjteményükbe a máshol digitalizált, nyilvánosan elérhető vagy kereskedelmi forgalomba került anyagokat is.

Sokféle digitalizálási szabvány és útmutató létezik (a képi dokumentumokhoz pl. a *FADGI Still Image Working Group* állított össze róluk egy listát [1]), de ezek elsősorban a digitális változat előállítására vonatkoznak és nehezen érthetők, nem igazán hasznosak a felhasználóknak vagy azoknak a könyvtárosoknak, akik a „végterméket”, vagyis a digitális példányt használni, illetve szolgáltatni fogják. Az olyan technikai jellemzők, mint a színmélység vagy a felbontás, nem mondanak semmit a digitalizálás teljességéről és pontosságáról, mint ahogy arról sem, hogy egy adott felhasználási formára alkalmas-e a számítógépes változat. A jelenleg létező digitalizálási szabványokban nincs olyan „szótár”, amellyel leírható lenne az, hogy mik voltak az adott projekt céljai, hogy miért az adott megoldásokat választották, hogy sikerült-e elérni a

célokat és a létrejött digitális objektumok megfelelnek-e a felhasználók igényeinek. Az előállításra vonatkozó szabványok kiegészítéseként tehát szükség van egy olyan világos, egyértelmű és objektív „fogyasztói” szótárra, amellyel a nem szakemberek is leírhatják, és felhasználói szempontból összehasonlíthatják a digitalizálások eredményeit.

A bevezetésre javasolt *Digital-Surrogate Seal of Approval* (DSSOA) minősítés egy lépés ebbe az irányba. A DSSOA, mint egyfajta elismerő vagy hitelesítő „pecsét”, azt jelzi, hogy a digitális változat pontos és teljes értékű helyettesítője az eredeti statikus, analóg objektum tartalmának és külalakjának.

Az olyan nyomtatott információcsomagok, mint amilyenek például a könyvek, az újságok és a folyóiratok, nem csupán tárolják és közvetítik az információt, hanem kódolják és prezentálják is azt. Egy papírkiadvány egyben egy felhasználói felület is: a szöveg, a képek és egyéb elemek külalakja és elrendezése az oldalakon jelentést hordoz, kontextust ad. A tipográfia egyszerre tudomány és művészet, hosszú évszázadok alatt kialakult szokásokat követ. Egy külalakjától megfosztott szöveg akár az értelmét is elveszítheti, vagy legalábbis többértelművé, zavarossá válhat. A digitalizálás egyik fontos szempontja és célja lehet ennek a kontextusnak, tehát az analóg példány külalakjának megőrzése és egy digitális szurrogátum – helyettesítő hasonmás – előállítása. Az ilyen célú projektek eredményeinek minősítésére szolgál a DSSOA szabvány. (Természetesen vannak olyan esetek is, amikor az eredeti külalak megőrzése nem cél, sőt kifejezetten hátrány: pl. mobil eszközön kényelmesen olvasható e-book készítése. Ezekre más minősítőket lehet majd bevezetni.)

Hogyan használható?

A DSSOA két kritériumot fogalmaz meg, valamint néhány szabályt ezek alkalmazására. A kritériumok a felhasználók számára a technológiai háttér ismerete nélkül is könnyen érthető fogalmak: *teljesség* és *pontosság*. A szabályok pedig a digitális másolatok létrehozásával, kezelésével, megőrzésével vagy terjesztésével foglalkozóknak adnak útmutatást annak megállapításához, hogy egy digitális dokumentum vagy egy dokumentumgyűjtemény megérdemli-e a DSSOA elismerő pecsétjét. Ha egy könyvtár úgy dönt, hogy állományvédelmi vagy gyűjteményszervezési okból az olvasó-

inak inkább a digitális példányt szolgáltatja, akkor a DSSOA megfelelő eszköz lehet annak jelzésére, hogy a digitális változat valóban alkalmas-e az eredeti helyettesítésére.

A DSSOA az ALA (American Library Association) digitalizálási ajánlásán [2] alapszik. A digitális hasonmástól elvárt két alapkövetelményt így határozza meg:

Teljesség: Az eredeti dokumentum minden oldala teljesen és tökéletesen reprodukálva van. Nincs olyan oldal vagy oldalrészlet, ami homályos, vagy elmosódott, vagy eltakart, vagy kihagyott, vagy hiányzik. Minden egyes oldal teljes egészében digitalizálva lett.

Pontosság: Az eredeti elrendezést és külalakot megőrizték. Minden szöveges rész olvasható, és legalább annyira könnyen, mint az eredeti példányon. Nincs látható minőségromlás. Az eredetihez hasonló méretben minden szöveg tiszta, elmosódás vagy torzulás nélküli. Valamennyi képi elem tiszta, és a minősége (pl. szín, felbontás) az eredetivel megegyező.

Az alkalmazásra vonatkozó szabályok pedig a következők:

A DSSOA jelzés akkor használható egy bibliográfiailag azonosítható digitalizált tételnél, ha

- egy illetékes szervezet ellenőrizte, hogy mind a két kritérium teljesül az adott dokumentumnál;
- és ha ez az illetékes szervezet kiadott erről egy Megfelelőségi Igazolást (*Statement of Verification*).

A Megfelelőségi Igazolásban

- meg kell adni és le kell írni a kritériumok ellenőrzéséhez használt módszert;
- ki kell jelteni a 100%-os megfelelést.

Ha egy bibliográfiailag azonosítható tételből álló digitális gyűjtemény minden egyes darabja megfelel a kritériumoknak, akkor a DSSOA minősítés a gyűjteményre is alkalmazható.

Maga a DSSOA szabvány nem határoz meg semmilyen konkrét módszert vagy eljárást az ellenőrzésre vonatkozóan. Ez történhet emberi közreműködéssel, vagyis az oldalak egyenkénti szemrevételezésével, de elfogadhatók automatizált megoldások is. A Megfelelőségi Igazolásban vagy le kell írni az alkalmazott eljárást, vagy hivatkozni kell egy olyan dokumentumra, amely ismerteti a teljesség és pontosság ellenőrzésére használt módszert. Az ellenőrzésnél a reprezentatív mintavétel nem elegendő, minden egyes oldalnál – egy

gyűjteményben pedig minden egyes tételnél – külön meg kell vizsgálni a kritériumok teljesülését.

A DSSOA-megfelelés jelzésére szintén nincs előírás a szabványban; a könyvtárak maguk alakíthatják ki, hogy hogyan tüntetik fel ezt az információt a metaadatok között. Egy ajánlott megoldás:

DSSOA_complete [yes | no ; date = ; verifier= ; notes=]

DSSOA_accurate [yes | no ; date = ; verifier= ; notes=]

DigitalSurrogateSealOfApproval [yes | no ; verification_method= ; qualification= [yes | no]; notes=]

Bár a teljességi kritérium megköveteli, hogy minden oldal reprodukálva legyen a digitális változatban, amelynek valamilyen funkciója van (vagyis az üres oldalak is, ha pl. az oldalszámozás vagy a bal/jobbs oldalpárok megőrzése miatt szükségese), indokolt esetben – ha sem a kontextus miatt, sem jelentéshordozóként nincsen rájuk szükség – kihagyhatók oldalak a digitalizálásból, de akkor ezt a hiányt a Megfelelőségi Igazolásban jelezni kell. Az viszont nem elfogadható, ha azért maradnak ki egyes lapok, mert a projekt nem rendelkezik a digitalizálásukhoz szükséges eszközzel (pl. nagyméretű szkennelvel a kihajtható oldalakhoz vagy térképekhez). Az ilyen dokumentumok nem kaphatnak DSSOA pecsétet. Ha viszont az eredeti analóg kiadvány hiányos vagy megrongálódott és nincs helyette hibátlan példány a digitalizálandó gyűjteményben, akkor a digitális változat megkaphatja a DSSOA jelzést, de a hiányt/hibát szintén fel kell tüntetni a Megfelelőségi Igazolásban, a metaadatoknál pedig egy minősítővel lehet ezt jelezni, például így: *Qualified Digital-Surrogate Seal of Approval: some content [may be / is] damaged or missing*. Hasonlóképpen kell eljárni, amikor a dokumentum egy másodlagos hordozóról (pl. mikrofilmről) lett digitalizálva, amely már eleve nem teljes és tökéletes másolata az eredeti papírkiadványnak. Ugyancsak minősítővel jelezhető gyűjteményszinten az, ha a digitális gyűjtemény egyes darabjai csak a minősített DSSOA-nak felelnek meg, például így: *Qualified Digital-Surrogate Seal of Approval: some copies are damaged or incomplete*. Ha utólag derül ki egy digitális dokumentumról, hogy mégsem teljesíti a követelményeket, akkor vagy vissza kell vonni a DSSOA jelzést, vagy korrigálni kell a hibát és újra elvégezni az ellenőrzést. A gyűjtemény esetében pedig vagy ki kell venni a feltételeknek nem megfelelő tételt a többi közül, vagy a gyűjtemény tovább nem viselheti a DSSOA minősítést.

Mire használható?

A DSSOA kritériumokat arra használhatják a digitális tartalmakat létrehozó, kezelő, őrző vagy szolgáltató szervezetek, hogy jelezzék a felhasználóknak azok teljességét és pontosságát. Alkalmasak arra is, hogy egy digitalizálási projekt tervezési fázisában ezek figyelembevételével fogalmazzák meg az elérni kívánt célt: meg akarnak-e felelni ezeknek az elvárásoknak? A már létező digitális dokumentumok vagy gyűjtemények értékelői pedig javasolhatják, vagy megerősíthetik, vagy éppen megkérdőjelezhetik a DSSOA megfelelést. A felhasználók számára is hasznosak lehetnek ezek a fogalmak a digitalizált dokumentumok jellemzésére, vagy például különböző digitális verziók összehasonlítására abból a szempontból, hogy azok mennyire alkalmasak az eredeti analóg példány helyettesítésére.

A DSSOA nem használható mindenféle digitális projekthez vagy gyűjteményhez. Elsősorban olyan esetekben érdemes alkalmazni, amikor a digitális változatot a nyomtatott kiadvány helyett kívánják használni, nem pedig annak kiegészítőjeként. Emellett azoknak a könyvtáraknak is hasznos lehet, amelyek kereskedelmi és nonprofit forrásokból szereznek be digitális tartalmakat és szolgáltatják azokat az olvasóiknak. Ilyen környezetben a DSSOA jó mérce az alternatívák közötti választáskor, valamint hasznos eszköz a választás kommunikálásához.

A digitalizálás, a gyűjteményszervezés, a megőrzés és a szolgáltatás összetett folyamatok, egyetlen szabvánnyal nem lehet ezek minden aspektusát (pl. metaadatok, hosszú távú megőrzés, használhatóság, válogatási szempontok) egységesen leírni. A könyvtáraknak sokféle eszközre van/lenne szükségük, melyeket felhasználhatnak a döntéshozásnál. Ezek egyike lehet a digitális hasonmások minősítésére alkalmas DSSOA.

Hivatkozások

- [1] FADGI. Still Image Working Group: A Resource List for Standards Related to Digital Imaging of Print, Graphic, and Pictorial Materials. Federal Agencies Digitization Guidelines Initiative. 2010. január 28. <http://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/digitize-standards.html>
- [2] BOGUS, Ian et al.: Minimum Digitization Capture Recommendations (DRAFT). Association for Library Collections and Technical Services Preservation and Reformatting Section. 2012. <http://www.ala.org/alcts/resources/preserv/minimum-digitization-capture-recommendations>

JACOBS, James A. – JACOBS, James R.: *The Digital-Surrogate Seal of Approval: a Consumer-oriented Standard.* = *D-Lib Magazine*, 19. köt. 3–4. sz. 2013./

(Drótos László)

Open access – az etikai alapelvek szemszögéből?

Az etikai kódex értékteret ad a tevékenységeknek egy szakmán belül, a szakmai csoportokon belül a döntések alapját képező megfontolások és meggyőződések közös elfogadásának kifejeződése. A teljesség igénye nélkül alapvető témákat és meggyőződések fogalmazz meg. Ezzel egy-egy szakmai csoport önfogadását mértékadóan meghatározza, támogatja az egyéni véleményalkotást és a személyes döntéshozatal etikai kérdésfelvetéseknél.

Mennyire releváns az etikai kódex az időszerű könyvtári és információs munka szakmai kérdéseinél? Ezt vizsgálja a cikk az open access példáján keresztül. E célból kritikusán veszi szemügyre a *Könyvtár & Információ Németország (Bibliothek und Information Deutschland = BID)*, az *Amerikai*

Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA), és a *Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Library Associations and Institutions = IFLA)* kiadványait.

Az open access mint a hozzáférés és információterjesztés elve

Az internet lehetőséget ad az információk korlátlan elektronikus terjesztésére – a tudományos irodalom világszerte szétküldhető digitális formában. Ez a fejlődés eredményezte 2001-ben a *Budapesti Open Access Initiative* létrejöttét és egy évre rá az open access elvének átfogó megfogalmazását: az open access azt jelenti, hogy a tudósok tudományos eredményeiket az interneten ingyenesen